

АКАДЕМІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ УКРАЇНСЬКОЇ ФОЛЬКЛОРИСТИКИ

Роман Кирчів. Із фольклорних регіонів України. Нариси і статті. – Львів, 2002. – 351 с.

Поява нової книжки Романа Кирчіва, яка є логічним продовженням та розвитком попередніх досліджень відомого в Україні та за її межами вченого, викликала жвавий інтерес дослідників та збирачів народної творчості, привернула увагу відомих науковців, фольклористів-аматорів, студентів. Увага до видання зумовлена актуальністю поставлених у ньому проблем та сучасним поживленням інтересу наукового загалу до вивчення духовної та матеріальної культури українського народу.

За визначенням самого автора, це – “не монографія, а скоріше збірка статей” (с. 3), яка є підсумком цілеспрямованої дослідницької роботи та теоретичного узагальнення її результатів, що велися протягом останніх трьох десятиріч. Частина розвідок уже була надрукована (іноді в скороченому чи підцензурному варіанті) в різних виданнях (у колективних історико-етнографічних монографіях “Бойківщина”, “Гуцульщина”, “Полісся”, “Древляни”) або виголошена на наукових конференціях.

Виходячи з розуміння фольклору як одного з основних етновизначальних та етноінтегруючих чинників, Р. Кирчів спрямував дослідження різних років на вирішення єдиного завдання – теоретичного “обґрунтування проблеми регіонально-локальної природи національної фольклорної традиції з проекцією цього положення на весь національний масив української усної народної традиції...” (с. 4–5). Головна мета автора полягає у зацікавленні науковців і студентів-філологів регіональними дослідженнями українського фольклору, що може сприяти активізації польової та дослідницької роботи на місцях. Звідси органічною стає теза про інспіруючу тенденцію книги, оскільки кожна стаття, кожна розвідка є своєрідною науковою “провокацією”, поштовхом до подальшого вивчення проблеми або її окремих питань.

У статті “Регіональність фольклорної традиції” подано стислий огляд історії збирання, публікації та вивчення фольклору регіонів України, пропонується та аргументується необхідність виділення (з окресленням кордонів) тридцяти одиниць його районування, вперше подається “Карта-схема фольклорних районів України”. Оскільки ця частина писалася, власне, для рецензованого видання, отже, пізніше за всі інші, вона узагальнила основні теоретичні положення та окремі спостереження, викладені в розвідках, де розглядаються специфічні риси фольклору певного регіону, стала своєрідною експозицією, у якій зосереджено всі питання та проблеми, що аналізуються в наступних розділах, запропоновано можливі шляхи та методику їх розв’язання, завдання та перспективи подальшого дослідження.

Матеріали розділів, що стосуються вивчення фольклорної традиції певного регіону, суттєво збагачують знання про особливості перебігу фольклорних процесів, функціонування традиції та окремих фольклорних жанрів на досліджуваних теренах, ґрунтуються на узагальненні попередніх записів та всіх наукових (фольклористичних, історичних, етнографічних, лінгвістичних) надбань і спостережень, пов’язаних з даною територією. Кожна розвідка фіксує рівень вивченості проблеми та ставить завдання для подальшої збирацької і дослідницької роботи.

На перший погляд, уже назва розділу “Внесок Ореста Зілинського в розробку проблеми загальнонаціонального контексту фольклору українців Карпат” дещо відрізняється від інших заголовків, де змістовними домінантами є “фольклор” та “регіон”. Праці О. Зілинського з проблем фольклору українців Карпат Р. Кирчів аналізує в “контексті більш об’ємної теоретико-методологічної проблеми про співвідношення регіонального і загальнонаціонального в дослідженні традиційно-побутової культури народу” (с. 329–330). У творчому доробку вченого вбачається взірць вивчення та потрактування локальних явищ у рідчій крапці кращих традицій вітчизняної фольклористики. Отже, і в цій розвідці основною є тема духовної соборності України, що об’єднує всі частини книги “Із фольклорних регіонів України”.

Аналіз сучасного стану фольклористики дозволяє авторові зробити висновки про активізацію регіональних досліджень та значні досягнення у вивченні фольклору Закарпаття, Буковини,

Волині, Поділля, етнографічних районів Карпат і Прикарпаття, відзначити вагомий внесок у справу дослідження фольклору України О. Дея, І. Березовського, С. Мишанича, С. Грици, Л. Орел, М. Пазяка, Н. Шумади, І. Мацієвського, М. Гуця, М. Дмитренка, О. Правдюка, окремих установ та інституцій. В той же час Р. Кирчів зазначає недостатнє обстеження великих масивів, у результаті чого межі окремих районів Південної України (Нижньоподніпров'я, Нижньопобужжя, Нижньоподністров'я, Приазов'я, Таврії, Буджаку) можна визначити лише гіпотетично.

У книзі зазначені основні недоліки, притаманні як деяким традиційним, так і новочасним роботам, в яких вивчення надбань народної творчості зводиться до описово-емпіричної констатації регіонального або локального побутування явища народної культури “без їх розгляду в ширшому інтеррегіональному, загальноетнічному чи міжетнічному планах, без порівняння, типологічного зіставлення” (с. 11). Другою суттєвою помилкою може бути (а в деяких роботах і трапляється) тенденційна абсолютизація регіональних особливостей, підпорядкована певним політичним доктринам та тенденціям, у результаті чого дослідження етнографічної та фольклорної специфіки може перетворитися (та й перетворюється) на підтримку та аргументацію ідеї “етнічної відрубності” (с. 12). Саме тому однією з наскрізних думок аналізованого видання є думка про незалежність науки від політики.

Спираючись на багатий досвід української класичної фольклористики (роботи та збірки М. Максимовича, О. Бодяньського, М. Костомарова, О. Потебні, М. Драгоманова та багатьох інших), сам Р. Кирчів постійно звертається до інтеррегіональних і загальноетнічних порівнянь та зіставлень, розглядаючи кожне локальне чи регіональне явище фольклорної культури в контексті загальнонародної традиції. Роздуми про характер співвідношення у фольклорній традиції локального / регіонального / загальноетнічного, а іноді й ширше – східнослов'янського / слов'янського, – аналіз їх діалектичного зв'язку, що спирається в першу чергу на порівняльно-історичний метод етнолокального та регіонального дослідження фольклору, пронизують кожну частину рецензованої книги.

У роботі акцентується міжрегіональний та загальноетнічний характер основного фольклорного масиву всіх аналізованих районів (див. с. 45, 46, 90, 138, 192, 219, 235, 266, 280 та ін.). Важливим показником єдності фольклору всієї української етнічної території є поширення на ній, навіть у найвіддаленіших, здавалося б, районах, козачих пісень та теми козаччини в творах інших жанрів. Р. Кирчів простежує характер функціонування та трансформації окремих елементів духовної культури українського козацтва та козацької теми на теренах Бойківщини (с. 57, 58, 76, 100), Гуцульщини (с. 148–149), Українського Полісся (с. 241), українсько-білоруського пограниччя (с. 297), відзначає загальноукраїнський характер багатьох козачих пісень та їхню роль у становленні та розвитку солдатських та жовнірських пісень у досліджуваних регіонах.

Визначаючи спільне і специфічне, діалектику загального та окремого, автор постійно акцентує регіональні особливості, основні відмінності фольклору кожного етнографічного району, з'ясовує причини та джерела формування своєрідних рис у тематиці та поетиці окремих жанрів та характері їхнього розповсюдження (с. 140, 184, 229 та ін.). Аналізуючи регіональні особливості фольклору того чи іншого краю, Р. Кирчів вказує координати, на які потрібно орієнтуватися, оскільки локальна та регіональна специфіка виявляється у різній жанровій репрезентації творів, збереженості цих жанрів, існуванні власних жанрових форм (співанок-хронік, ладкання, коломийок, рогульок та ін.), у регіональній версії варіантів, у розповсюдженні територіально обмежених тем та образів, в окремих змістовних та поетичних елементах, діалектичних особливостях мови тощо.

Усі роздуми та спостереження Р. Кирчіва над явищами духовної культури народу роблять цілком аргументованим авторське резюме: “...регіональні чи локальні особливості фольклорної традиції – явище історичне. Воно зумовлене і виражене як реаліями давньої генетичної природи, що збереглися на конкретному місцевому ґрунті, так і впливом різних пізніших чинників, що не перестають діяти навіть у процесі внутрінаціональної політичної і культурної інтеграції”(с. 20–21).

Р. Кирчів відзначає основні лакуни у науковій інформації про той чи інший регіон: “На сьогодні з'ясовано далеко не все, що стосується питання про зв'язки населення Карпат з іншими регіонами України та з іншими слов'янськими і неслов'янськими регіонами” (с. 36); “...при ближчому ознайомленні із станом вивченості традиційного і сучасного фольклору гуцульського краю виявляються й істотні прогалини – як у географії фольклористичного обстеження різних

місцевостей цього етнографічного регіону, так і в ще більшій мірі – щодо охоплення увагою різних жанрів і тематичних груп народної поезії...фольклорна проза і зокрема такі її види, як гумористична новела, топонімічні перекази представлена скупом. Немає узагальнюючого дослідження про гуцульський фольклор ...”(с. 116). Межі окремих регіонів поки що взагалі не мають чіткого окреслення, оскільки відсутній відповідний матеріал або немає достатньої кількості записів.

Особливої уваги, з погляду автора, потребує вивчення нового та новітнього стану фольклорної традиції, про що неодноразово йдеться в книзі. Щодо питання про фольклор лемків у новітню добу Р. Кирчів зазначив: “Це питання майже зовсім недосліджене і стосовно нього досі зібрано дуже мало. Є лише окремі спостереження і зауваження дослідників, спорадичні фіксації фольклорних реалій”(с. 195); “Попереду ще також наукове з’ясування змін у фольклорній традиції гуцулів за останнє півстоліття панування комуністичної системи” (с. 155); “Ще чекає ретельного дослідження, як відбилися в реаліях усної народної словесності поліщуків бурелом двох світових воєн, ..., хаос революцій, голодомори радянського часу, докорінні соціалістичні перетворення з насильною колективізацією села, форсуванням індустріалізації, масовими репресіями, ломкою традиційних устоїв життя, виселенням і переселенням, викоріненням релігії, горезвісною боротьбою з “відсталістю” і “буржуазними пережитками тощо” (с. 248). Ці перспективи можна поширити на подальше вивчення фольклору ХХ ст. на теренах усієї України, тому що викривлення та фальсифікація багатьох фольклорних явищ відбувалися протягом тривалого часу, в результаті чого втрачено частину творів та цілі пласти народної культури.

Заслуговує на увагу і теза про те, що в сучасному світі відбувається поступове нівелювання регіональних особливостей, зумовлене низкою чинників, серед яких значне місце посідають масові міграції та дія засобів масової інформації. І ці процеси нівеляції, що по-різному відбуваються у різних етнографічних районах та окремих місцевостях, та їхні наслідки також потребують уваги дослідників.

Одна з визначних рис аналізованої книги – наукова коректність, тактовність: відомий автор не претендує на остаточне розв’язання задекларованих питань, наголошуючи на можливості подальшого звернення до проблеми, акцентуючи множинність нерозв’язаних та недостатньо вивчених питань.

Постійні вказівки на недостатнє опрацювання того чи іншого питання розгортаються у постановку завдань та перспектив його подальшого дослідження, тому рецензовану книгу можна розглядати як своєрідний дороговказ для майбутніх науковців. Тут чітко сформульовано, що ще потрібно обстежити та дослідити, які завдання стоять перед регіональним вивченням фольклору та всією українською фольклористикою. Адже саме так можна сприймати зауваження про те, що розгляд типових форм побутування і жанрової природи фольклору лемків – “тема для окремого монографічного дослідження, яка на сьогодні має лише часткові епізодичні розробки і принагідні спостереження” (с. 202). Перед автором такого монографічного видання навіть поставлені конкретні завдання, які полягають в тому, щоб “глибше і повніше освітити різні питання і аспекти проблеми співвідношення фольклору лемків як історичного регіонально-етнографічного явища з традиційною усною народною творчістю ближчих і дальших місцевостей України та етнічних сусідів, характеру інтеррегіональних спільностей у ньому, запозичень, впливів та особливостей власних фольклоротворчих надбань”(с. 209). Як конкретне завдання можна розглядати акцентування уваги на вивченні фольклору етноконтактних зон, українсько-білоруського суміжжя – зокрема, дифузних явищ у культурі таких районів, поширеності українського фольклору та окремих його жанрів і творів у народній культурі сусідніх етносів тощо.

Щодо останньої проблеми, то увагу привертає карта-схема, на якій у повній відповідності до реалій розповсюдженості української народної культури межі фольклорних районів не збігаються з державними кордонами України, а такі фольклорні райони, як Пряшівщина, Лемківщина, Холмщина, Кубань та Буджак, взагалі знаходяться за її межами.

Рецензована книга, ґрунтована на кращих засадах вітчизняної фольклористики, свідчить про актуальність та доцільність регіонального вивчення духовної спадщини народу, дає основні орієнтири та взірці етнологічного дослідження, визначає завдання та перспективи, окреслює основні методи та аргументовано доводить необхідність застосовувати комплексну методіку, застерігає від помилок, формулює завдання та показує перспективи розвитку польових та

теоретичних досліджень українського фольклору. Наявний у ній аналіз фольклору бойків, гуцулів, лемків, поліщуків тощо доводить необхідність та можливість вивчення фольклору інших українських регіонів, тим більш, що поступово накопичується матеріал для відповідних аналітичних розвідок та узагальнень. Наявні не лише старі та нові видання фольклору окремих місцевостей та етнографічних районів: до навчальних планів філологічних факультетів університетів та педагогічних вузів України вже багато років входить фольклорна та діалектична практика, а, отже, в цих установах мають бути зібрані значні фонди, що можуть стати основою для досліджень, в результаті яких чітко окресляться межі та з'ясуються риси регіональної специфіки всіх фольклорних районів України.

м.Запоріжжя

ІНФОРМЕ